

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ЄС

Автор обґрунтовує, що на сучасному етапі в ЄС відбувається переорієнтація з уніфікації матеріального приватного права на уніфікацію колізійного права, та в замороженому стані залишається уніфікація єдиного європейського процесуального права, що має своїм наслідком розвиток європейського міжнародного цивільно-процесуального права (конфліктного права).

Ключові слова: уніфікація, конфліктне право, регламент, директива, асимптота, амальгамація, матеріальне право, колізійне право.

Постановка проблеми. Утвердження права ЄС як загальноєвропейської правової системи (правопорядку) *sui generis*, з одного боку, та політика добросусідства ЄС та України – з іншого, вимагає встановлення особливостей еволюції європейського міжнародного приватного права.

Поштовхом до написання цієї статті послужили дві основні причини: по-перше, за останні роки різко змінилися орієнтири уніфікації міжнародного приватного права в ЄС; по-друге, ці інновації не знайшли належного узагальнення та аналізу не лише у вітчизняній, але й у зарубіжній доктрині.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблемі уніфікації норм міжнародного приватного права (МПРП) ЄС в свій час було присвячено чимало праць вчених-юристів України, країн СНД та країн-членів ЄС, таких як: А.І. Абдулін, В.М. Аверков, В.А. Астапенко, Ю. Базедов, Н.К. Барчукова, С.А. Беляєв, М.М. Богуславський, Л.Г. Варшоломідзе, Н.Г. Вілкова, Г. Вінтер, Г. Дейпенброк, А.С. Довгерт, Л.М. Ентін, Г.Г. Іванов, Е.В. Кабатова, А.Я. Капустін, В.І. Кисіль, А.В. Клемін, С.Е. Корнеєв, М. Круше, Л.А. Лунц, О.О. Маковська, В. Обвексер, А.А. Попов, Ю.Д. Притика, О.К. Прокоф'єва, Р. Стрейнз, Ю.А. Тихоміров, Б.Н. Топорнін, В.В. Трутень, Т.К. Хартлі, А.Г. Хачатурян, В. Хьюмер, М. Швейцер та ін.

Натомість сучасний стан дослідження проблеми уніфікації європейського міжнародного приватного права у вітчизняній юридичній літературі не враховує нові тенденції його розвитку. У зарубіжній літературі (зокрема, таких країн як Франція, Німеччина, Англія чи РФ) також відсутні такі наукові дослідження узагальнюючого та спеціального характеру, які б без застереження могли бути використані вітчизняною міжнародно-приватноправовою доктриною, що й обумовило актуальність вибору теми даної публікації.

Метою даної публікації було виявлення особливостей уніфікації норм міжнародного

приватного права в ЄС та розробка на цій основі рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правової бази України для гармонізації відносин з ЄС та його державами-членами.

Виклад основного матеріалу. З метою виявлення особливостей уніфікації норм міжнародного приватного права в ЄС автором було визначено ряд завдань, які утворили окремі *напрямки досліджень*.

Першим напрямком було дослідження уніфікації термінів та понять у європейському міжнародному приватному праві.

Другим – виявлення різновидів уніфікації міжнародного приватного права ЄС та обґрунтування критеріїв їх класифікації.

Третім – визначення загальних та галузевих тенденцій розвитку міжнародного приватного права ЄС на сучасному етапі [9, с. 17].

Розглянемо результати досліджень, одержані нами по кожному із зазначених напрямків.

Досліджуючи уніфікацію *термінів* та понять в європейському міжнародному праві автор прийшов до висновку, що створення єдиної європейської юридичної термінології є такою проблемою, яка стоїть на першому місці по відношенню до формулювання єдиних юридичних понять. Це положення ґрунтується на наступних фактах.

Нині в ЄС існує 23 офіційних мови. Не зважаючи на тенденцію надання переваги з цих 23 мов, трьом мовам – англійській, французькій, німецькій – жодна з цих трьох мов не може вважатися такою, яка б могла претендувати на статус юридичної європейської мови. Це, в першу чергу, пояснюється таким історичним фактом як невикористання англійської мови при заснуванні ЄС у 50-і роки, оскільки Великобританія стала членом Співтовариств дещо пізніше. Звідси кращі шанси на статус офіційної європейської юридичної мови має не англійська, і тим більше не німецька, а французька. Однак, насправді, остання мова все ж, як зазначено вище, такого статусу не має.

Є чимало прикладів, коли для позначення одних і тих же понять в офіційних мовах Євросоюзу використовуються різні терміни. Для прикладу переклад різними європейськими мовами такого важливого терміну як «когерентний», який офіційно використовується, в документах ЄС французькою пишеться «coherent», німецькою «coherent», у той час як англійською – переважно «consistent».

Отже, формування єдиної європейської юридичної мови залишається відкритою проблемою.

Яким же чином на практиці може бути вирішено це питання?

На наше переконання, дати відповідь на нього можна не на основі вибору з 23 офіційних мов якоїсь одної, наприклад французької чи англійської, і не на основі повного відновлення активного – не тільки письмового, а й усного – вжитку латинської мови, а покладаючись на відродження вивчення юристами римського права, яке має викладатися не тільки на рівні основ, а й на монографічному рівні. Останнє означає, що в Європі потрібно переламати існуючу в останні півтора століття тенденцію занепаду використання римського права. У разі успіху з осучасненням римського права, покращатиметься знання латинської мови, яка після цього стане не тільки субстратом, а й, образно говорячи, 24 європейською мовою, яка вірогідно дійсно буде вважатися спільною європейською юридичною мовою.

Друга частина першого напрямку досліджень стосувалася уніфікації *понять*. У текстах нормативних документів ЄС нами було виявлено 17 основних понять, пов'язаних з процесом уніфікації. Усі досліджені нами поняття ми умовно поділили на три групи: власне поняття «уніфікація»; група понять, які змістовно в більшій чи меншій мірі перекриваються з поняттям «уніфікація» (адаптація, апроксимація, асиміляція, гармонізація, консолідація, координація); група понять, які опосередковано пов'язані з поняттям «уніфікація» (директива, регламент, імплементація, кодифікація, модернізація, симпліфікація, трансформація, уніформний); і, нарешті, поняття, які, на наш погляд, потрібно ввести в доктрину, для віддзеркалення особливостей сучасного процесу уніфікації в ЄС (асимптота та амальгамація).

У нашій монографії [9, с. 29] дається тлумачення усіх вищезазначених понять. Тому зупинимося лише на змісті двох інноваційних понять, доцільність застосування яких ми доводимо та на визначенні поняття «уніфікація» як основоположного в наших дослідженнях.

У процесі цих досліджень ми прийшли до висновку, що досить широка лінійка термінів, які потрібні для належного тлумачення європейського міжнародного приватного права, буде незавершеною, якщо не доповнити її ще деякими термінами, які потрібні для того, щоб одним словом позначити запропоновані кожен з двох принципів уніфікації європейського міжнародного приватного права. Йдеться про «амальгамацію» та «асимптоту». Амальгамація – це «злиття двох чи кількох підприємств або банківських установ, які раніше були самостійними»; а асимптота – це «пряма, яка не має жодної спільної точки з певною кривою, що необмежено наближається до цієї прямої». Принцип асимптоти (А I) стосується директив, а амальгамації (А II) – регламентів та міжнародних конвенцій, укладених в рамках ЄС: у першому випадку уніфікація міжнародного приватного права ніколи не може призвести до повного злиття нормативного матеріалу, оскільки така мета всього-на-всього не ставиться, а в другому випадку – навпаки, завжди призводить до повного злиття нормативного матеріалу. Отже, слова «асимптота» та «амальгамація» дозволяють точно виразити ті ідеї чи засади, які мають на увазі європейські законодавці, коли вони розпочинають уніфікувати міжнародне приватне право. На схемі ми спробували графічно представити зміст цих понять.

Уніфікація міжнародного приватного права – це процес створення єдиних норм міжнародного приватного права, а також забезпечення їх однакової імплементації, який здійснюється при постійній взаємодії та узгодженні волі контрагентів, які репрезентують держави-члени, що пов'язані певною формою міжнародно-правового співробітництва, і спрямований на гармонізацію правовідносин між фізичними та юридичними особами цих держав у визначених сферах [5, с. 613].

Уперше запропоновано таке визначення ключового поняття: уніфікація міжнародного приватного права в ЄС – це процес правової реформи, яка, ґрунтуючись на принципах повного або часткового зближення (апроксимації) європейського приватного колізійного, конфліктного, матеріального та процесуального права, орієнтується на інтернаціоналізацію або європеїзацію міжнародного приватного права в межах держав-членів ЄС.

Основою для визначення *другого напрямку* наших досліджень, став виявлений нами факт неоднорідності уніфікації міжнародного приватного права в ЄС. Не дивлячись на з'ясування цього факту, в літературі ми не виявили будь-яких чітких спроб класифікації різновидів цього

процесу. Це спонукало нас до пошуку критеріїв, на основі яких така класифікація могла б бути здійснена. Внаслідок цих досліджень було визначено три критерії, які і лягли в основу диференціації різновидів європейської міжнародно-правової уніфікації.

Перший критерій – за поділом правопорядків на супра-, інтер-, транс- та інтранаціональні. Під супранаціональним правопорядком ми розуміємо європейський правопорядок загалом; під інтернаціональним – міжнародний правопорядок, який складається в рамках ЄС; під транснаціональним – своєрідний правопорядок (*sui generis*), локалізований у кордонах ЄС, тобто такий правопорядок, який загалом прийнято називати «*soft law*», «*lex mercatoria*», «загальні принципи права» тощо; під інтранаціональним – національні правопорядки держав-членів ЄС. Відповідно до даного критерію в міжнародному приватному праві ЄС слід розрізняти *супра-, інтер-, транста інтрауніфікацію*.

Другий критерій – за обсягом охоплюваних правопорядків. На основі цього критерію ми доводимо необхідність ідентифікації уніфікації в ЄС та в рамках ЄС. При цьому уніфікація в ЄС обіймає супрауніфікацію та інтеруніфікацію, а в рамках ЄС – поряд з попередніми двома різновидами уніфікації – ще й трансуніфікацію та інтрауніфікацію.

Третій критерій – за законодавчою спеціалізацією. На основі цього критерію обґрунтовано поділ уніфікації на уніфікацію у вузькому, у технічному та широкому сенсі. Предметом уніфікації міжнародного приватного права ЄС у вузькому сенсі ми вважаємо уодноманітнення європейського колізійного права, в технічному сенсі – колізійного та конфліктного права, в широкому сенсі – європейського колізійного, конфліктного, матеріального та процесуального права.

При цьому нами встановлено, що уніфікація в ЄС у вузькому сенсі є супрауніфікацією, а в технічному сенсі – ще й інтеруніфікацією, в той час як уніфікація в рамках ЄС охоплює поряд із попередніми двома типами уніфікації ще й трансуніфікацію (уніфікацію в широкому сенсі) та інтрауніфікацію (уніфікацію в найширшому сенсі) міжнародного приватного права.

Як зазначалось, третім напрямком наших досліджень було визначення загальних та галузевих тенденцій розвитку міжнародного приватного права ЄС на сучасному етапі.

Нами встановлено, що якщо до Амстердамського Договору від 1997 р. [2, Р. 145-172] уніфікація міжнародного приватного права від-

бувалася у формі інтеруніфікації (на основі ст. 293 Договору про заснування Європейського Співтовариства), то після 1997 р. уніфікація відбувається у формі супрауніфікації (на основі ст. 249 у поєднанні зі ст. 61 Договору про заснування Європейського Співтовариства) [4, Р.120-150] з одночасною поступовою відмовою від інтеруніфікації. Коротко сучасну тенденцію розвитку міжнародного приватного права в ЄС можна охарактеризувати як поступовий перехід від *інтернаціоналізації до європеїзації*. Останнє також означає, що якщо до 1997 р. єдиним джерелом уніфікації міжнародного приватного права була міжнародна конвенція, то після цієї дати стандартним джерелом уніфікації стає регламент [7, с. 60].

В історичному аспекті інтернаціоналізацію можна прив'язати до 1968 року, коли була прийнята в Брюсселі Конвенція про юрисдикцію та примусове виконання судових рішень в цивільних та комерційних справах (Брюссель I), європеїзацію можна прив'язати до 2000 р., коли Конвенція-Брюссель I була замінена відповідним Регламентом-Брюссель I.

Нами вперше встановлено, що спільним знаменником для як, з одного боку, інтернаціоналізації, так, з іншого боку, європеїзації міжнародного приватного права є офіційна політика ЄС взаємного визнання, в першу чергу, судових рішень, а в широкому сенсі – опосередковано й іноземних правопорядків, з тією лише відмінністю, що раніше йшлося про створення спільного ринку, а нині – про створення внутрішнього ринку в ЄС [10, с. 63].

Крім принципів пропорційності та субсидіарності, підставами, які дозволяють розмежувати необхідність уніфікації міжнародного приватного права на супра-, інтер- чи транснаціональному рівні від потреби його консолідації на інтранаціональному рівні, можна вважати такі критерії, як: створення належних умов для функціонування внутрішнього ринку ЄС, які реалізуються краще на загальноєвропейському рівні, укріплення політики взаємного визнання судових рішень і публічних та приватних документів до ступеню створення ефективного правового захисту інтересів приватних осіб держав-членів ЄС знову краще проводити на загальноєвропейському рівні тощо.

Встановлені такі тенденції уніфікації різних галузей МПрП ЄС: європейського колізійного права – а) перехід від уніфікації колізійних норм у формі міжнародної угоди до уніфікації у формі регламенту; б) незалежність створення ширшого кола колізійних норм (Рим I, II, III) від

процесу уніфікації матеріальних норм; європейського конфліктного права: а) аналогічний процес переходу як і в колізійному праві; б) розширення предмету визнання – не тільки судових рішень в цивільних і торгових справах, але й публічних та приватних документів, тобто охоплення сфери латинського нотаріату; в) доповнення уніфікації конфліктних норм уніфікацією у формі мінімальних стандартів цивільних процесуальних норм; європейського матеріального приватного права: а) практична уніфікація матеріального права відбувається не у формі створення єдиного європейського ЦК, а у формі створення Загальної системи координат тощо; б) ця Загальна система координат має застосовуватися на основі колізійних норм про вибір права; європейського формального приватного права – цивільний процес найменш розвинена форма уніфікації, яка нагадує форму уніфікації вимог щодо захисту споживачів у ЄС (мінімальні стандарти).

Висновки. Необхідно розрізняти уніфікацію МПрП в ЄС і в рамках ЄС на основі критерію поділу правопорядків на супра-, інтер-, транс- та інтранаціональні правопорядки. Уніфікація в ЄС на основі запропонованого критерію у вузькому сенсі є супрауніфікацією, а в технічному сенсі – ще й інтеруніфікацією. Уніфікація МПрП в рамках ЄС на основі того самого критерію охоплює поряд із попередніми двома типами уніфікації ще й трансуніфікацію (уніфікацію в ш.с.) та інтрауніфікацію (уніфікацію в найширшому сенсі) МПрП. Окрім цього, на основі аналізу джерел європейського права, керуючись критерієм законодавчої спеціалізації, потрібно розрізняти уніфікацію МПрП в широкому сенсі і вузькому сенсі. В першому випадку уніфікація містить такі різновиди: зближення (апроксимація), гармонізація, координація та уніфікація в вузькому сенсі. Уніфікація МПрП у вузькому сенсі – це такий різновид правової реформи європейського приватного права, який відбувається на такій нормативній основі як міжнародна угода. Нами вперше встановлено, що спільним знаменником для, з одного боку, інтернаціоналізації, та, з іншого боку, європеїзації міжнародного приватного права є офіційна політика ЄС взаємного визнання, в першу чергу, судових рішень, а в широкому сенсі – опосередковано й іноземних правопорядків, з тією лише відмінністю, що раніше йшлося про створення спільного ринку, а нині про створення внутрішнього ринку в ЄС.

Зважаючи на приватноправову природу колізійних та конфліктних норм, яка проявляється в тому, що ці два типи норм є зворотним бо-

ком матеріальних і процесуальних норм приватного права, в ЄС з 2003 р. відбувається переорієнтація з уніфікації матеріального приватного права на уніфікацію колізійного права, та в замороженому стані залишається уніфікація єдиного європейського процесуального права, що має своїм наслідком розвиток європейського міжнародного цивільного процесуального права (конфліктного права).

У підсумку аналіз джерел уніфікації МПрП дозволяє зазначити, що уніфікація на рівні суправитісляє уніфікацію на рівні інтернаціонального правопорядку, а трансуніфікація МПрП стає основою, минаючи інтеруніфікацію, супрауніфікацію МПрП в ЄС. Інтрауніфікація МПрП, отже, нині визначається супрауніфікацією на основі загальних принципів європейського права – субсидіарності та пропорційності. В останньому випадку, інтра- та супрауніфікації є тотожними поняттями.

Список літератури

1. Treaties establishing the European Communities (ESCS, EEC, EAEC). – Brussels, Luxembourg, 1987. – P. 523-581.
2. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts 1997 // Official Journal of the European Communities. – 1997, November 10. – P. 145-172; 173-308.
3. Treaty of Nice amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts 2001 // Official Journal of the European Communities. – 2001, March 3.
4. Treaty on European Union // Official Journal of the European Communities. – 1992, July 29. – P. 120-150.
5. Руденко О. Головне про уніфікацію міжнародного приватного права в ЄС // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XIII регіональної науково-практичної конференції (8 – 9 лютого 2007 р.). – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2007. – С. 613-615.
6. Руденко О.В. Критерії процесу уніфікації // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірн. наук. праць. Вип. 49 (Част. II): Тези доповідей Науково-теоретичної конференції молодих вчених (14 жовтня 2004 р.). – Київ, 2004. – С. 109-110.
7. Руденко О.В. Порівняльний аналіз основоположних актів колізійного права ЄС // Наук. вісник Чернівецького університету: Збірн.

наук. праць. Вип. 286: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 58-65.

8. Руденко О.В. Роль вторинного права в регулюванні інтеграційних процесів у рамках Європейського Союзу // «Європейські інтеграційні процеси та транскордонне співробітництво: міжнародні відносини, економіка, політика, історія, право»: Тези доповідей міжнар. наук.–практ. конференції студентів, аспірантів і молодих нау-

ковців. – Луцьк, 30 вересня – 1 жовтня 2004 р. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Л. Українки, 2004 р. – С. 23-27.

9. Руденко О.В. Уніфікація міжнародного приватного права в ЄС. Чернівці: Рута, 2009. – 247 с.

10. Руденко О.В. Уніфікація МПрП країн ЄС як правова реформа // Наук. вісник Чернівецького університету: Збірн. наук. праць. Вип. 311: Правознавство. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 61-65.

Стаття надійшла до редколегії 30 травня 2011 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії А.З. Георгіцію.

О.В. Руденко

MODERN TRENDS OF INTERNATIONAL PRIVATE LAW OF THE EU

Summary

The author proves that at the present stage the reorientation of the substantive private law to the unification of the conflict of laws takes place in the EU. It is determined that a unified single European procedural law remains in a frozen state, which has the effect of the development of European international civil procedural law (conflict of laws).

Keywords: unification, conflict of laws, regulation, directive, asymptote, amalgamation, substantive law, law of collision.

О.В. Руденко

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ЧАСТНОГО ПРАВА ЕС

Аннотация

Автор обосновывает, что на современном этапе в ЕС происходит переориентация с унификации материального частного права на унификацию коллизионного права, и в замороженном состоянии остается унификация единого европейского процессуального права, что имеет своим следствием развитие европейского международного гражданского процессуального права (конфликтного права).

Ключевые слова: унификация, конфликтное право, регламент, директива, асимптота, амальгамации, материальное право, коллизионное право.